

minerva
iş dünyası ve insan hakları derneği

Hazırlanma Tarihi: **Nisan 2022**

Yayınlanma Tarihi: **Ekim 2022**

İş Dünyası ve İnsan Hakları Derneği (Minerva) Hakkında

Türkiye’de iş dünyası ve insan hakları alanını ana odağı yapan bağımsız ilk sivil toplum kuruluşu olan Minerva; Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri ışığında sorumlu işletme davranışını teşvik etme, modern köleliğe karşı mücadele etme, şirketlerin insan haklarına saygı sorumluluğunu ve hesap verebilirliğini savunmayı amaçlamaktadır. Bu hedef doğrultusunda küresel değer zincirlerinde çok uluslu şirketlerin ve tedarikçilerinin ticari faaliyetlerinden kaynaklanan insan hakları ihlallerini önlemek, azaltmak veya çözmek için çalışmalar yürütmektedir.

Minerva, tüm kamu, özel ve sivil aktörler arasında bir diyalog kurarken; uluslararası en iyi uygulamalardan edindiği yerel bilgi birikimini kullanarak uygulanabilir, elverişli ve pratik çözümler geliştirmek ve uygulamak için tüm paydaşlarla birlikte çalışmayı hedeflemektedir.

Bu rapor Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. Bu raporun içeriğinden yalnızca Minerva İş Dünyası ve İnsan Hakları Derneği sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği’nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Tasarım: **MYRA**

www.myra.com.tr

Giriş

4

6

***İş Dünyası ve İnsan Hakları
Bakımından Çevrenin
Korunmasına Dair Mevzuatın
Değerlendirilmesi***

Uluslararası Mevzuat, 7

Ulusal Mevzuat, 10

İçindekiler

13

Örneklerle Türkiye’de Güncel Durum

*Kaz Dağları Olayı, **14***

*30 Büyükşehir ve Zonguldak Olayı, **14***

*Zeytinliklerin Maden Projelerine
Açılması, **15***

*Marmaris’te Yangından Hemen Sonra
Verilen “ÇED Gerekli Değildir” Kararı, **16***

17

Önerilerimiz

Giriş

İş Dünyası ve İnsan Hakları Perspektifinden Temiz, Sağlıklı ve Sürdürülebilir Bir Çevreye Sahip Olma Hakkı'

İş dünyası ve insan hakları en genel anlamıyla iş dünyası ile bağlantılı insan hakları ihlallerini inceleyen bir insan hakları alanıdır. İnsan hakları hukukunun tarihi ve teorik gelişiminden dolayı insan haklarının birincil yükümlüsü devlet olarak kabul edilmektedir. Ancak günümüzde çoğu devletten hem siyasi hem de ekonomik olarak daha güçlü olan çok

uluslu şirketler gerçeği, bu kabulün sorgulanmasına yol açmıştır. Devlet dışı aktörler olarak şirketler ve onların insan hakları yükümlülükleri dünyada önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir².

İş dünyasının ticari faaliyetleri kapsamında ağır çevre felaketlerine yol açtığı görülmektedir. Bu yüzden, çevrenin korunması amacı, iş dünyası ve insan hakları konusunun gündeminde üst sıralarda yer almaktadır. Bilhassa küresel iklim krizinin insanlık için geri dönülemez boyutlara ulaşması ile beraber çevrenin korunmasına yönelik somut adımlar atılması gereği aşikâr hale gelmiştir. Küresel düzeyde karbon salınımında, çok uluslu fosil yakıt şirketlerinin büyük bir payı bulunmaktadır ve bu da iklim krizinin tetikleyici unsurlarından birinin iş dünyasının ilgili aktörleri olduğunu göstermektedir³.

İş dünyası ve insan hakları perspektifinden çevrenin korunması amacını Türkiye özelinde inceleyen bu bilgi notu, Türkiye'nin bu kapsamdaki sorunlarına dikkat çekmek amacını taşımaktadır. Bu çerçevede raporda, birinci bölümde iş dünyası ve insan hakları bağlamında, çevre hukukuna dair uluslararası ve ulusal mevzuat genel hatlarıyla incelenecektir. İkinci bölümde, basına yansıyan haberlerin ve sivil toplum örgütlerinin hazırladığı raporların taranması ile ulaşılan, Türkiye'deki güncel ve kamuoyunun ilgisini çekmiş olaylar, ele alınarak çevrenin korunmasına ilişkin temel problemler tespit edilmeye çalışılacaktır. Öneriler bölümünde ise elde edilen bulgulara dayalı olarak çözüm önerileri paylaşılacaktır.

***İŖ Dünyası ve İnsan
Hakları Bakımından
Çevrenin Korunmasına
Dair Mevzuatın
Değerlendirilmesi***

Küresel iklim krizine bağlı olarak, Türkiye’de son yıllarda ciddi bir kuraklık görülmekte ve yangın, sel gibi ciddi doğal afetler yaşanmaktadır⁴. Ayrıca iş dünyası ve insan hakları alanındaki standartların karşılanmasında Türk mevzuatının ve uygulamasının gereken düzeye ulaşamadığı görülmektedir. İş dünyası ve insan hakları alanında güncelliğini koruyan meseleler olan insan hakları durum tespitini bağlayıcı hale getiren (*human rights due diligence*) ulusal yasal düzenlemeler ve iş dünyası ve insan haklarına ilişkin ulusal eylem planları hakkında Türkiye’de henüz herhangi bir adım atılmamıştır.

2021 yılında ilan edilen İnsan Hakları Eylem Planı ve Uygulama Takvimi’nde⁵, ‘Kamuoyunun İnsan Hakları Farkındalığının Artırılması’ başlıklı 9.3 numaralı hedefin (b) bölümünde, Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Haklarına İlişkin Rehber İlkeler (BM Rehber İlkeler)’e⁶ atıf yapılarak iş ve çalışma hayatına ilişkin ulusal rehber ilkeler hazırlanacağı ve farkındalık artırıcı faaliyetler düzenleneceği belirtilmiş olmasına rağmen, bu bağlamda bugüne kadar somut bir gelişme yaşanmadığı gözlemlenmektedir.

Öte yandan, Temmuz 2021 tarihinde, **“uluslararası ticaret ve ekonomide meydana gelen bu değişim ve dönüşüm karşısında ülkemizin kalkınma hedefleri doğrultusunda sürdürülebilir ve kaynak-etkin bir ekonomiye geçişini desteklemeyi”**

amaçlayan Avrupa Yeşil Mutabakat⁷ ile de paralel şekilde hazırlanan, **Yeşil Mutabakat Eylem Planı** Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı tarafından 2021 yılında yayınlanmıştır⁸. Paris Anlaşması, 7 Ekim 2021 tarihinde onaylanmıştır⁹ ve 2053 yılı için sıfır emisyon hedefi ilan edilmiştir¹⁰. Ayrıca 21-25 Şubat tarihlerinde, Konya ilinde, *“Türkiye’nin yeni iklim değişikliği vizyonunu gelişen ve değişen koşullar çerçevesinde ele alarak, yeşil dönüşüm anlayışını katılımcı bir şekilde ortaya koymak”* amacıyla bir iklim şurası gerçekleştirilmiştir¹¹. Bu gelişmeler, Türkiye’de çevrenin korunması ve küresel iklim kriziyle mücadele bağlamında atılan olumlu adımlar olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda, Türkiye’de de tüm dünyada olduğu gibi çevre felaketlerinin önlenmesi ve küresel iklim kriziyle mücadele için etkili adımlar atılması gerekmektedir. Aşağıda öncelikle çevrenin korunmasına ilişkin uluslararası ve ulusal mevzuat ana hatlarıyla incelenecek, daha sonra güncel çevresel meseleler ele alınarak, Türkiye’de çevrenin korunmasına dair belli başlı sorunlar iş dünyası ve insan hakları perspektifiyle saptanmaya çalışılacaktır.

Uluslararası Mevzuat

Uluslararası çevre hukukunun sistematikleşmesi, 1970’li yıllara kadar dayanmakta olup, 1972 yılında Stockholm’de gerçekleşen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı bir milat olarak kabul edilmektedir¹². Bu konferansın sonunda imzalanan Stockholm Bildirgesi, düzenlediği ilkeler ile çevre hukukunun gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir¹³ ve bağlayıcı bir belge olmamasına rağmen uluslararası çevre hukukunun temeli olarak kabul edilmektedir¹⁴. Devamında 1992 yılında Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenen, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (**UNCED**) yirminci yüzyılın en önemli çevre toplantısı olarak anılmaktadır¹⁵. Bu konferansın neticesinde imzalanan Rio Bildirgesi ve diğer belgeler, çevre hukukunun gelişim sürecinde önemli basamakları oluşturmaktadır¹⁶. Bugün uluslararası çevre hukukunun kaynaklarının geniş bir alana yayıldığı ve çevrenin korunmasına dair farklı meselelerle ilgili onlarca uluslararası belge olduğu görülmektedir¹⁷. Ayrıca ciddi nitelikteki sınır-aşan çevresel kirliliklere neden olma yasağı, iş birliği yükümlülüğü, ihtiyat ilkesi, hakça kullanım ilkesi; uluslararası çevre hukukunun kaynaklarını oluşturan önemli uluslararası teamül hukuku ilkeleridir¹⁸.

Uluslararası çevre hukukuna dair ilgili mevzuat gereğince, devletlerin çevrenin korunmasına ilişkin etkili önlemler alması gerekmektedir. Ancak günümüzde çoğu devletten hem siyasi hem de ekonomik olarak daha güçlü olan çok uluslu şirketlerin lobi faaliyetlerinin de etkisiyle, yabancı sermayeye ihtiyacı olan az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere çoğu devlet, çevrenin korunmasına ilişkin etkili idari, cezai ve hukuki önlemleri alamamakta, bazı durumlarda ise alınan önlemler yetersiz kalmaktadır¹⁹. Bu durum da faaliyetleri neticesinde çevreye ciddi zararlar verebilen iş dünyasının, çevreye ilişkin sorumsuz davranışını adeta tetiklemektedir. İşte iş dünyası ve insan hakları alanı bu bağlamda önem kazanmakta ve iş dünyasının insan haklarına ve çevreye ilişkin yükümlülüklerini saptama amacı gütmektedir.

İnsan hakları hukukunun devlet merkezli yapısından dolayı insan hakları antlaşmaları, insan hakları hukukuna ilişkin ödevleri devletler üzerinde tanımaktadır. Dolayısıyla insan hakları antlaşmaları nezdinde iş dünyası için bağlayıcı nitelikte insan hakları hukuku ödevleri bulunmamaktadır: **Ancak insan haklarının yatay etkisi gereğince, devletlerin bireyleri, devlet dışı aktörlerden gelebilecek ihlallere karşı da koruma ödevi bulunmaktadır**²⁰.

Eylül 2015'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilerek Ocak 2016'da yürürlüğe giren Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları²¹ (SKA); yoksulluğu ortadan kaldırmak, gezegenimizi korumak ve tüm insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak için yapılan evrensel eylem çağrısıdır²². 17 ana hedef altında SKA, "kimseyi geride bırakmama" sloganı ile hiçbir ülkenin ve hiç kimsenin kalkınma sürecinde geride bırakılmaması için çalışmaktadır.²³

Diğer SKA'ndan farklı olarak tüm devletler iklim değişikliğinin etkilerini birebir yaşamaktadır.

Bu motivasyonla çevreye dair hedefler, SKA bünyesindeki birçok amaçla da özünden bağlanmakta olup, ülkelere iklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acilen eyleme geçme hedefini koymaktadır. Sırasıyla **Amaç 6 "Temiz Su ve Sanitasyon"**, **Amaç 7 "Erişilebilir ve Temiz Enerji"**, **Amaç 8 "İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme"**, **Amaç 9 "Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı"**, **Amaç 13 "İklim Eylemi"**, **Amaç 14 "Sudaki Yaşam"** ve **Amaç 15 "Karasal Yaşam"** başlıkları altında çevre ile ilgili problemlerin çözülmesinin kalkınmanın ne kadar önemli bir parçası olduğunu vurgulanmaktadır.

Konuya en genel perspektifte değişen Amaç 13 uyarınca, *iklimle ilgili afetlere karşı dayanıklılık ve uyum kapasitesinin güçlendirilmesi*

6 TEMİZ SU VE SANİTASYON

7 ERİŞİLEBİLİR VE TEMİZ ENERJİ

8 İNSANA YAKIŞIR İŞ VE EKONOMİK BÜYÜME

9 SANAYİ, YENİLİKÇİLİK VE ALTYAPI

13 İKLİM EYLEMİ

14 SUDAKİ YAŞAM

15 KARASAL YAŞAM

Sürdürülebilir Kalkınma için KÜRESEL AMAÇLAR

(13.1), iklim değişikliğiyle ilgili önlemlerin politika ve planlara entegre edilerek (13.2) konuya dair bilgi ve kapasitenin güçlendirilmesi (13.3) ve ilgili mekanizmaların teşvik edilmesi (13.a) hedeflenmektedir. Son olarak, *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin de uygulanması* (13.b) ile herkes için sürdürülebilir bir dünyanın hemen hareket geçildiği takdirde mümkün olduğu dile getirilmektedir²⁴.

İş dünyası ve insan hakları alanında, iş dünyasının faaliyetleri çerçevesinde uyması gereken yükümlülükleri düzenleyen çeşitli yumuşak hukuk belgeleri bulunmaktadır²⁵. **UN Global Compact²⁶, Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization) Çok Uluslu Şirketler ve Sosyal Politikaya İlişkin İlkeler Üçlü Bildirgesi (The Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy)²⁷, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Çok Uluslu Şirketler için Rehber İlkeler (The OECD Guidelines for Multinational Enterprises)²⁸** gibi örnekleri sayılabilecek olan bu belgeler; iş dünyasına insan hakları, çevrenin korunması, işçi hakları gibi konularda çeşitli yükümlülükler getirmektedir²⁹. Bu çerçevede, devletin insan haklarını koruma ödevi, şirketlerin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu ve telafi yollarına erişim olmak üzere üç ayaklı bir yapıya sahip olan 2011 tarihli, "İş Dünyası ve İnsan Haklarına Dair Rehber İlkeler Birleşmiş Milletler 'Koruma, Saygı ve Telafi' Çerçevesinin Uygulanması" başlıklı belge özellikle önemlidir³⁰. BM Rehber İlkeler'de, şirketlerin insan haklarına saygı göstermesi sorumluluğu unsuru kapsamında, insan hakları durum tespiti (*human rights due diligence*) kavramına yer verilmiştir. Bu kavrama göre **şirketler, insan hakları üzerindeki olumsuz etkilerini tespit etmek, önlemek, azaltmak ve bu ihlalleri nasıl ele**

aldığını açıklamak üzere insan haklarına ilişkin bir durum tespiti yürütmek yükümlülüğüne sahiptir³¹. İnsan hakları durum tespiti süreci, mevcut ve potansiyel insan hakları ihlallerinin etkilerini değerlendirmeyi, bulguları bütünleştirmeyi ve bunlara göre hareket etmeyi, sonuçları izlemeyi ve etkilerin nasıl ele alındığını duyurmayı içermelidir³². Şu anda dünyada önemli bir gelişme olarak, iş dünyası için insan haklarına ilişkin durum tespitinin gerekliliklerini bağlayıcı hale getiren ulusal yasalar hazırlanmaktadır³³. Nitekim, 23 Şubat 2022 tarihinde Avrupa Komisyonu, insan hakları durum tespitini zorunlu kılan bir direktif önerisi kabul etmiştir³⁴. Bu bağlamda son olarak, BM nezdinde halihazırda süren iş dünyası ve insan haklarına ilişkin andlaşma hazırlığına da değinilmesi önemlidir. Hazırlık sürecinin sonunda, iş dünyasının faaliyetlerini düzenlemek üzere hukuken bağlayıcılığı olan bir uluslararası andlaşmanın, devlet aktörleri tarafından imzalanarak onaylanması amacı güdülmektedir³⁵.

Çevreye zarar verilmesi, Ekim 2021 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi kararı ile de kabul edilen ve **üçüncü kuşak insan hakları** arasında sınıflandırılan **temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevreye sahip olma hakkını** ihlal etmektedir³⁶. Ayrıca **çevrenin kirlenmesi birinci kuşak hak olan yaşam hakkını ve ikinci kuşak haklar olan sağlıklı hakkını³⁷ ve beslenme hakkını da**

olumsuz etkileyebilmektedir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi nezdinde yayınlanan bir nihai deklarasyonda, sağlıklı bir çevrede yaşamının, bireylerin, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde güvence altına alınan haklarından ve özgürlüklerinden yararlanmalarının bir ön koşulu olduğu belirtilmiştir³⁸.

Dolayısıyla iş dünyasının insan haklarına ilişkin sorumlulukları, çevre hakkı özelinde de somutlaşmakta ve iş dünyasının çevreye zarar vermeden faaliyetlerini yürütmesi gerekmektedir.

Nitekim iş dünyası ve insan haklarına ilişkin hazırlığı süren bağlayıcı belgeye dair yayınlanan dördüncü taslak metninde, insan hakları ihlalinin tanımı yapılırken, güvenli, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevreye sahip olma hakkına da vurgu yapılmıştır³⁹.

Ayrıca aynı belgede insan hakları durum tespiti kapsamında, iş dünyasının faaliyetleri boyunca çevre ve iklim değişikliği etki değerlendirmeleri ve gene bu konular hakkında düzenli olarak raporlama yapılması gereği düzenlenmiştir⁴⁰.

Ayrıca Avrupa Komisyonu'nun kabul ettiği, insan hakları durum tespitine ilişkin direktif önerisi şirketlere hem insan hakları hem de çevre üzerindeki mevcut veya potansiyel olumsuz etkileri bağlamında önemli yükümlülükler öngörmektedir⁴¹.

Demek ki, **iş dünyası ve insan hakları bakımından şirketlerin, çevre hakkına saygı gösterme sorumluluğu bulunmaktadır ve şirketler, insan hakları durum tespiti kapsamında, çevre üzerindeki olumsuz etkilerini tespit etmek, önlemek, azaltmak ve bu ihlalleri nasıl ele aldığını açıklamak ile yükümlüdür.** Başka bir deyişle, söz konusu gelişmeler kapsamında işletmeler, çevre hakkına saygı göstermekle sorumlu olacaklar ve bu bağlamda insan hakları durum tespiti uyarınca çevre üzerindeki olumsuz etkilerini tespit etmek, önlemek, azaltmak ve bu ihlallerin kapsam dahilinde nasıl ele alındığını açıklamakla yükümlü olacaklardır.

Bu bağlamda son olarak, tüm dünyada çevre aktivistlerine uygulanan şiddet vakalarına karşı iş dünyası ve insan hakları belgelerinde yer alan düzenlemelere de değinmek faydalı olacaktır.

BM Rehber İlkeleri'nde, telafi yollarına erişim başlığı altında, devletlerin insan hakları savunucularının meşru ve barışçıl faaliyetlerinin engellenmemesini temin etmeleri düzenlenmiştir⁴².

Bağlayıcı belge hazırlığına dair yayınlanan üçüncü taslak metinde, insan hakları savunucuları dahil olmak üzere sivil toplum aktörlerinin iş dünyası ve insan hakları alanındaki önemli ve meşru rolü kabul edilmiştir⁴³. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından yayınlanan ve insan hakları, iklim değişikliği ve iş dünyası konusuna odaklanan bir belgede de, çevre aktivistlerinin, küresel iklim krizine karşı alınacak önlemlerdeki değerli rollerinin altı çizilmiştir. Basının, sivil toplumun ve insan hakları savunucularının çalışmalarının, iş dünyası tarafından gelebilecek tehdit ve tacizlere karşı korunması gereği belirtilmiştir⁴⁴. Gene Avrupa Birliği nezdinde yayınlanan bir tavsiye kararında da, insan hakları savunucularının korunmasına ilişkin ayrıca bir hükme yer verilmiş ve üye devletlerin kendi yetki alanlarında, iş dünyası ile bağlantılı insan hakları ihlalleri üzerinde çalışan insan hakları savunucularının faaliyetlerinin, baskı, taciz ve zorlama gibi sebeplerle engellenmemesini sağlama yükümlülüğü düzenlenmiştir⁴⁵.

Ulusal Mevzuat

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda, 56. maddede⁴⁶

"Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir" denilerek çevre hakkı düzenlenmiştir. Maddede, ikinci fıkrada, çevreyi geliştirmenin, çevre sağlığını korumanın ve çevrenin kirlenmesini

önlemenin Devletin ve vatandaşların ödevi olduğu vurgulanmıştır. Türk Hukuku'nda çevrenin korunmasına ve çevresel meselelere ilişkin temel kaynak Çevre Kanunu olmakla birlikte mevzuatın çok geniş olduğu görülmektedir.⁴⁷ Bu bağlamda çevre mevzuatı, önleyici ve çevreye verilen zarar ortaya çıktıktan sonraki aşama olarak iki yönden incelenebilir⁴⁸. Çevre felaketlerinin önlenmesinde en önemli önleyici araçlardan biri olarak kabul edilen ve pek çok ülkenin mevzuatında da kendine yer bulan çevresel etki değerlendirilmesi (**ÇED**), Çevre Kanunu ile Türk pozitif hukukuna girmiştir⁴⁹. Çevreye verilen zarar ortaya çıktıktan sonra ise kirleten aleyhine Türk Hukuku'nda, farklı idare hukuku, ceza hukuku ve özel hukuk yaptırımları öngörülmüştür.

Önleyici Düzenlemeler

ÇED, Çevre Kanunu'nda; **"Gerçekleştirilmesi plânlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmalar"**⁵⁰ şeklinde tanımlanmıştır.

Bu bağlamda ÇED süreci önleyici bir fonksiyon yürütmekte ve muhtemel çevre felaketlerinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Ancak, aşağıda değinilecek olan vakaların da ortaya koyacağı gibi, Türkiye’de ÇED sürecinin uygulanması bakımından bazı sorunların olduğu ve sürecin gereği gibi yürümediği görülmektedir⁵¹.

Yaptırımlara Yönelik Düzenlemeler

Çevreye verilen zarar ortaya çıktıktan sonra, Türk hukukunda idare hukuku, ceza hukuku ve özel hukuk kapsamında muhtelif yaptırımlar öngörülmüştür.

İdari yaptırımlar

Bu bağlamda, çevre hukukuna ilişkin diğer yasalarda da farklı idari yaptırımlar düzenlenmekle birlikte, temel kaynak olarak Çevre Kanunu’nda kirleten aleyhine çeşitli idari yaptırımlar yer almaktadır. Çevre Kanunu “çevreye zarar verici ya da tehlikeye koyucu ve ekolojik dengeyi bozucu fiillerin tümünü idari ihlal olarak kabul etmekte ve bunları idari yaptırımlara bağlamaktadır.”⁵² Kanunda hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği, gürültü gibi farklı meselelere ilişkin ihlal teşkil eden fiiller saptanmış ve idari yaptırıma bağlanmıştır⁵³. Çevre Kanunu’nda kirleten tanımı olarak “faaliyetleri sırasında veya sonrasında

doğrudan veya dolaylı olarak çevre kirliliğine, ekolojik dengenin ve çevrenin bozulmasına neden olan gerçek ve tüzel kişiler” sayılmıştır⁵⁴.

Kanunda kirleten tanımında tüzel kişilere de vurgu yapılması, iş dünyası ve insan hakları bakımından önem arz etmektedir. Zira böylelikle iş dünyası, yani şirketler, Çevre Kanunu’nda öngörülen idari yaptırımların doğrudan muhatabıdır.

Cezai yaptırımlar

Türk Hukuku’nda, çevrenin etkili olarak korunmasını sağlamak üzere kirleten aleyhine cezai yaptırımlar da öngörülmüş ve bu bağlamda Türk Ceza Kanunu’nda (TCK) çevre ile ilgili suçlar düzenlenmiştir⁵⁵. Çevreye dair suçların önemli bir kısmı şirketler tarafından işlenmesine rağmen TCK’da tüzel kişilerin cezai sorumluluğu düzenlenmemiştir⁵⁶. Bunun yerine TCK’da bazı suçlar için tüzel kişiler aleyhine güvenlik tedbirleri uygulanabilmektedir. Bir başka ifade ile tüzel kişiler TCK’ya göre bir suçun faili olarak kabul edilmemektedir⁵⁷. Bunun yerine özel hukuk tüzel kişileri için yasada düzenlenen bazı suçlar için güvenlik tedbiri uygulanması hükme bağlanmıştır⁵⁸. TCK’nın 60. maddesine göre, bu güvenlik tedbirleri, kamu kuruluşlarınınca verilen faaliyet izninin iptali ve müsadere olarak düzenlenmiştir⁵⁹. TCK’nın çevreye karşı suçlar başlıklı bölümünde; çevrenin kasten kirlenmesi suçu, çevrenin taksirle

kirlenmesi suçu, gürültüye neden olma suçu ve imar kirliliğine neden olma suçu düzenlenmiştir. Çevrenin kasten kirlenmesi suçunun maddi unsurunu oluşturan bazı fiiller bakımından tüzel kişiler için güvenlik tedbirleri öngörülmüştür. Dolayısıyla, ilgili fiiller için tüzel kişiler aleyhine güvenlik tedbirleri uygulanabilecektir. Ancak diğer çevre suçları bakımından tüzel kişilere ilişkin bir düzenleme yapılmamıştır, dolayısıyla bu suçlar için tüzel kişilere yönelik güvenlik tedbirlerine hükmedilemeyecektir.

Bununla birlikte, şirketler tarafından işlenen çevre suçları bakımından, ilgili şirket bünyesinde şahsi sorumluluk doğması söz konusu olabilir⁶⁰:

“...şirket bünyesinde gerçekleşen bir çevre suçunun faili, somut olaydaki şartlara göre farklılık arz edecektir. Bu bakımdan cezai sorumluluk, bazen işletme sahibine veya ortaklara, bazen işletme yöneticisine, bazen denetçilere, bazen de işçilere ait olabilecektir.”⁶¹ Örneğin, bir fabrika, atık deposundaki sızıntıdan dolayı çevrenin kirlenmesine sebebiyet verdiğinde, hem bu sızıntıyı zamanında fark etmeyen ve engellemeyen teknik müdürün hem de bu sızıntının giderimi için atık deposunun değişim talebini reddeden yönetim kurulu başkanının kusurlu davranışı bulunduğu ileri sürülebilir⁶². Dolayısıyla burada ikisinin de, ortaya çıkan çevre kirliliğinden ötürü cezai sorumluluğuna gidilebilecektir⁶³.

Hukuki sorumluluk

Türk Hukuku'nda kirleten aleyhine hukuki sorumluluk atfı da düzenlenmiştir ve bu bağlamdaki temel düzenlemeler Çevre Kanunu'nda yer almaktadır⁶⁴. Çevre Kanunu'nda, kirleten aleyhine iki tür sorumluluk hali öngörülmüştür.⁶⁵ Bunlardan birincisine, Kanun'un 3(g) maddesinde yer verilmiştir ve kirletenin sebep olduğu çevre kirliliğinden dolayı kamu kurum ve kuruluşlarına karşı sorumluluğu düzenlenmiştir.

Çevre Kanunu'nda yer verilen, ikinci sorumluluk hali, Kanun'un 28. maddesinde düzenlenen kirletenin sorumluluğu başlıklı maddedir. Bu maddede, "*Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar*", hükmü ile bir kusursuz sorumluluk hali öngörülmüştür. Başka bir ifadeyle, bu hükme göre, çevrenin kirlenmesine sebebiyet veren gerçek veya tüzel kişinin, yani kirletenin, hukuki sorumluluğunun doğması için kusurlu olması şartı aranmayacaktır. Çevrenin kirlenmesinden zarar görenler, bu maddeye dayanarak kirletenden zararlarının tazminini talep edebileceklerdir⁶⁶. Bu maddede, kirletenin sorumluluğunun doğması için faaliyet ve eylemler bakımından bir ayrıma gidilmemiştir⁶⁷. Dolayısıyla, "*Faaliyetler sonucu*

havada, toprakta ve suda meydana gelecek her türlü çevre kirliliği ve zararlı eylem, konusu bakımından maddenin kapsamındadır."⁶⁸

Kirletenin sorumluluğuna ilişkin maddenin, ikinci fıkrasında ise, "*Kirletenin, meydana gelen zararlardan ötürü genel hükümlere göre de tazminat sorumluluğu saklıdır*", düzenlemesine yer verilmiştir. Böylece kirletenin Çevre Kanunu haricindeki diğer hükümlere göre de sorumluluğuna gidilebileceği düzenlenmiştir⁶⁹. İkinci fıkrada, bu düzenleme ile sorumlulukların yarışması ilkesine yer verilmiştir, yani çevresel bir etkiden dolayı zarar gören kişi, ilgili sorumluluk hükümleri arasında menfaatlerine en uygun olan hükme dayanabilecektir⁷⁰. Dolayısıyla çevresel sorumluluk açısından, Çevre Kanunu dışındaki diğer normlar da önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, Türk Borçlar Kanunu'nda, Türk Medeni Kanunu'nda ve çevreye ilişkin diğer yasalarda çevresel sorumluluk bağlamında başvurulabilecek farklı sorumluluk hükümleri bulunmaktadır⁷¹.

Çevre Kanunu dışındaki diğer çevresel sorumluluk normları arasında, özellikle Türk Borçlar Kanunu'nun (TBK) 71. maddesinin üzerinde durulmalıdır. Bir kusursuz sorumluluk hali olan, tehlike sorumluluğu ve denkleştirme başlıklı 71. maddede,

"Önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işleten müteselsilen sorumludur"

düzenlemesine yer verilmiştir⁷². Buna göre önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletmenin, çevrenin kirlenmesine sebep olması durumunda, zarar gören kişi bu maddeye başvurabilecektir⁷³. Çevresel zararlar çoğunlukla bu maddenin kapsamına girebilecek işletmelerin faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla TBK 71. madde, Çevre Kanunu'nun 28. maddesinin yanında zarar görenlerin tazminat taleplerini dayandırabilecekleri dikkate değer bir kusursuz sorumluluk maddesi teşkil etmektedir. Maddenin devamında yer verilen, "*Önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletmenin bu tür faaliyetine hukuk düzenince izin verilmiş olsa bile, zarar görenler, bu işletmenin faaliyetinin sebep olduğu zararlarının uygun bir bedelle denkleştirilmesini isteyebilirler*" düzenlemesi de bu bağlamda önem arz etmektedir. Zira bu madde çerçevesinde, ilgili işletmenin faaliyetine hukuk düzeni tarafından izin verilmiş olsa bile, yani lisans, ruhsat gibi hukuki onamalar gerçekleşmiş olsa bile, işletmenin sebebiyet verdiği çevre kirliliğinden dolayı zarar gören kişi, ilgili işletmeden tazminat talebinde bulunabilecektir.

***Örneklerle
Türkiye'de
Güncel Durum***

Kaz Dağları Olayı

Türkiye’de zengin ekosistemlerin madencilik faaliyetlerine açılması ciddi tartışmaları doğurmaktadır⁷⁴. Bu bağlamda, Kaz Dağları olayı başat örneklerden birini teşkil etmektedir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2012 yılında, Kaz Dağları Kirazlı bölgesinde yer alan, Kirazlı maden projesi için ÇED olumlu raporu vermiş, daha sonra kapasite artırımı ile daha geniş bir alan proje kapsamına alınmıştır⁷⁵.

Ancak, ilerleyen süreçte çevresel kaygılardan dolayı ÇED olumlu kararı aleyhine idari yargı süreci başlamıştır⁷⁶. İdari yargı süreci devam ederken şirket idari makamlardan aldığı izinle faaliyetlerine devam etmiştir⁷⁷.

Kaz Dağları olayında en çok tartışılan meselelerden biri, bölgede kesilen ağaç sayısı olmuştur. Zira proje kapsamında, ÇED raporunda belirtilen sayıdan daha fazlasının kesildiği iddia edilmiştir⁷⁸. ÇED raporu ile ilgili bu usulsüzlük iddiaları ve zengin ekosistemlerin madencilik faaliyetlerine açılması kapsamında verilen ÇED olumlu kararları; ÇED sürecinin uygulanması bakımından ciddi sorunlar olduğu yönündeki eleştirileri güçlendirmektedir. Diğer taraftan, bu olayda, ilgili maden şirketinin de, insan hakları durum tespiti gereğince yürüttüğü maden projesinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini tespit etmesi, önlemesi, azaltması ve bu ihlalleri

nasıl ele aldığını açıklaması gerekirdi. Ancak insan hakları durum tespiti, halihazırda Türkiye’nin ulusal hukukunda bağlayıcı olarak düzenlenmediği için şirket bu yükümlülüğünü yerine getirmemiş ve Kaz Dağları ekosistemine telafisi imkânsız zararlar vermiştir.

İlgili çok uluslu şirketin, bölgedeki faaliyetleri kapsamında çok sayıda ağacı katletmesi üzerine ciddi bir halk protestosu yaşanmış ve şirketin maden ruhsatı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından yenilenmemiştir⁷⁹. Bunun üzerine, şirket, Türkiye ve Hollanda arasındaki ikili yatırım anlaşmasına dayanarak⁸⁰ ve bu anlaşma kapsamındaki kamulaştırma ve diğer koruma hükümlerinin ihlali iddiası ile Türkiye aleyhine yatırım tahkimi sürecini başlatmıştır⁸¹.

Bu olayın da gösterdiği üzere, **bir devletin insan haklarını ve çevreyi korumak için aldığı önlemler ile yabancı yatırımcıların ekonomik çıkarları çatışabilmekte ve bu da yatırım tahkimine taşınabilmektedir⁸².** Ekonomik kalkınma için yabancı yatırıma ihtiyaç duyan ülkeler, yabancı yatırımı çekmek için çevrenin korumasına ve insan haklarına ilişkin standartları gevşetebilmekte ve bu da bir dibe doğru yarışa yol açmaktadır⁸³. Özellikle küresel iklim krizinden ve çevre felaketlerinden dolayı, benzer vakaların yatırım tahkimine önümüzdeki süreçte daha

sıklıkla konu olacağını öngörmek mümkündür⁸⁴. Bu nedenle, İngiliz akademisyen Philippe Sands’in vurguladığı gibi, **hakem heyetleri, karar verme süreçlerinde farklı amaçları dengelemeye çalışan devletlerin karşılaştıkları zorluklara karşı duyarlı olmalıdır⁸⁵.**

30 Büyükşehir ve Zonguldak Olayı

Türkiye’de çevrenin korunması bağlamında gündemde en çok yer bulan konulardan biri de termik santraller olmaktadır. Termik santrallerin doğaya verebilecekleri zararın somutlaştığı olaylardan biri Zonguldak’ta yaşanmaktadır zira Zonguldak ciddi bir hava kirliliğinin gölgesinde kalmıştır. Greenpeace tarafından hazırlanan raporda, *"Zonguldak'ta hava kirliliğine neden olan en önemli kaynak kömürlü termik santrallerdir. Zonguldak'taki kömürlü termik santrallerin en yüksek miktarda sebep olduğu kirletici ise yılın çok büyük bir kısmında limit değerleri aşan partikül maddedir"* ifadelerine yer verilerek, termik santrallerin hava kirliliği üzerindeki etkisi açıklanmıştır⁸⁶.

Türkiye’de Covid-19 sürecinde uygulanan yasaklar, 30 Büyükşehir ve solunum yolu rahatsızlıklarının oranının yüksek olması gereğiyle Zonguldak için getirilmiştir. Ancak Covid-19 yasakları boyunca duyulan "30 Büyükşehir ve

Zonguldak" ifadesi, aslında ciddi bir iş dünyası ve insan hakları vakasına işaret etmektedir. Zira Zonguldak ilinde, bu hastalıkların oranının yüksek olmasının sebebinin maden işçiliğiyle birlikte orada faaliyet gösteren termik santraller olduğu iddia edilmektedir⁸⁷.

BM Rehber İlkeleri'nin üç ayaklı yapısına göre bir değerlendirme yapıldığında bu olay bakımından hem devlete hem de şirkete yükümlülükler düşmektedir. Devlet, insan haklarını koruma ödevi kapsamında ve çevre hukukundan kaynaklanan yükümlülükleri gereğince, termik santralleri daha sıkı denetlemeli ve ilgili mevzuata aykırılık durumunda caydırıcı yaptırımlar uygulamalıdır. Ayrıca termik santralleri işleten şirketlerin, insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu kapsamındaki, insan hakları durum tespitinden kaynaklanan yükümlülükleri gereğince, faaliyetlerini çevreye zarar vermeden yürütmesi gerekmektedir. BM Rehber İlkeler'e göre bu iki unsur bağımsız unsurlardır. Dolayısıyla **devletin insan haklarını koruma ödevi kapsamında gidermesi gereken mevzuata dair ve uygulamadaki eksiklikler, şirketler tarafından insan haklarına saygı gösterme sorumluluğunun yerine getirilmemesinin gerekçesini teşkil edemez.**

Zeytinliklerin Maden Projelerine Açılması

Türkiye'de, 1 Mart 2022 tarihinde, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından, Maden Yönetmeliği'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik yayınlanmıştır⁸⁸. Yönetmelikte, "Ülkenin elektrik ihtiyacını karşılamak üzere yürütülen madencilik faaliyetlerinin tapuda zeytinlik olarak kayıtlı olan alanlara denk gelmesi ve faaliyetlerin başka alanlarda yürütülmesinin mümkün olmaması durumunda... sahada madencilik faaliyetleri yürütülmesine Bakanlıkça izin verilebilir" düzenlemesine yer verilmiştir⁸⁹. Yönetmelik her ne kadar zeytinliklerin maden projelerine açılmasını, "madencilik faaliyeti yürütecek kişinin faaliyetlerin bitiminde sahayı rehabilite ederek eski hale getireceğini taahhüt etmesi" şartına bağlamış olsa da, zeytin ağaçlarının yetişmesinin onlarca yılı aldığı düşünüldüğünde, bu şartın uygulamada gerçekleşmesinin oldukça zor olacağını öngörmek mümkündür.

Yönetmelik kamuoyunda, Türkiye'nin zeytinliklerini kaybedebileceği gerekçesiyle ciddi eleştirilere uğramıştır⁹⁰. Türkiye Barolar Birliği (TBB) tarafından yapılan açıklamada, "Sınırlı kaynak olan kömür için ömürlük zeytinliklerin feda edilmesi, Anayasal güvence altında olan tarım arazileri ile tarım işçilerine zarar verilmesi, "mülkiyet hakkı"nın, madencilik

faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi adı altında müdahaleye açılması, sürdürülebilir dünya idealine aykırıdır" ifadelerine yer verilmiştir⁹¹. Ayrıca yönetmeliğin, Zeytinciliğin Islahı ve Yabanilerinin Aşılattırılması Hakkında Kanun'un⁹², 20. maddesinde yer alan, "Zeytinlik sahaları içinde ve bu sahalara en az 3 kilometre mesafede zeytinyağı fabrikası hariç zeytinliklerin vegetatif ve generatif gelişmesine mani olacak kimyevi atık bırakan, toz ve duman çıkaran tesis yapılamaz ve işletilemez" düzenlemesine aykırı olduğu da iddia edilmektedir. Nitekim, zeytinliklerin maden projelerine açılmasını mümkün hale getirecek bu yönetmeliğe karşı⁹³, TBB ve bazı muhalefet partileri yargıya başvuracaklarını açıklamıştır⁹⁴.

İş dünyası ve insan hakları bakımından, bu olay çerçevesinde de yukarıdaki vakaya benzer açıklamalar getirilebilir. Zeytinliklerin maden projelerine açılmasının, devletin insan haklarını koruma ödevi kapsamında alması gereken tedbirlere aykırılık teşkil ettiği görülmektedir. Bununla birlikte, BM Rehber İlkeler'e göre, bu durum, şirketlerin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğunun gereğini yerine getirmemesi için bir meşruluk zemini oluşturmayacaktır. İlgili şirketlerin, insan hakları durum tespitinden kaynaklanan yükümlülükleri gereğince, insan hakları etki değerlendirmesi yürütmesi ve projeden etkilenecek olan paydaşlarla anlamlı istişarelerde bulunması gerekmektedir.

Şirketlerin, insan hakları durum tespitinden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi, böylelikle ihlal risklerini önceden tespit etmesini ve telafi edici önlemler almasını sağlayacaktır.

Marmaris'te Yangından Hemen Sonra Verilen "ÇED Gerekli Değildir" Kararı

Türkiye'de iklim değişikliğine bağlı olarak yaşanan ağır sıcaklıkların da etkisiyle 2021 yazında aynı anda birden fazla şehirde orman yangını çıkmıştır. 28 Temmuz ile 12 Ağustos tarihleri arasında devam eden yangınlardan dolayı yüzlerce hektarlık alan yanmış ve ormanlar ciddi zarar görmüştür. Avrupa Orman Yangınları Bilgi Sistemi'nin (EFFIS) verilerine göre, bu tarihler arasında, sadece Muğla ve Antalya'da yanan ormanlık alan yaklaşık 124 bin hektara tekabül etmektedir⁹⁵. Yangınlardan dolayı sekiz kişi hayatını kaybederken, binlerce büyükbaş, küçükbaş, arılı kovan, kümes hayvanı ve yaban hayvanı canını yitirmiştir⁹⁶. Gene tarım alanları ve bitki örtüsü de ciddi bir tahribata uğramıştır⁹⁷. İklim değişikliğinin Türkiye üzerindeki yıkıcı etkisini gözler önüne seren bu olay, ülkenin iklim değişikliği konusunda acil adımlar atması gerektiğini ortaya koymuştur.

Ne var ki, yangından hemen sonra Marmaris'te, bir otel ve devre mülk projesi için Muğla Valiliği tarafından "ÇED gerekli değildir" kararı verilmiştir⁹⁸. Bu karar aleyhine Marmaris Kent Konseyi tarafından, projenin bölgede yol açabileceği muhtemel tahribatlardan dolayı idari yargıda dava süreci başlatılmıştır⁹⁹. Haberlere yansıyan güncel duruma göre, dava sürecinde, en son ÇED kararının gerekli olduğuna dair bir bilirkişi raporu çıkmıştır¹⁰⁰.

Bu olay bakımından proje sahibi şirketin, insan hakları durum tespiti bağlamında, titiz bir çevresel etki değerlendirmesi yürütüp yangından dolayı hassas bir durumda bulunan bölgenin projeden nasıl etkileneceğini saptaması gerekirdi. Ancak insan hakları durum tespitine ilişkin yükümlülükler bağlayıcı olmadığı için süreç böyle işlememiş ve verilen ÇED gerekli değildir kararı ile şirket doğrudan faaliyetlerine başlamıştır.

Önerilerimiz

- Türkiye’de gerçekleşen ağır çevre felaketleri, çevrenin korunması için hem mevzuatın güçlendirilmesi hem de uygulamadaki eksikliklerin giderilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda, iş dünyası ve insan haklarına ilişkin farkındalığın gelişmesi ve Türkiye’de faaliyet gösteren şirketlerin Rehber İlkeler ışığında insan haklarına saygı gösterme sorumluluğuna uygun hareket etmesi gerekmektedir. Halihazırda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde şirketlerin insan hakları sorumluluğunun en önemli aracı olan insan hakları durum tespitini zorunlu hale getiren hukuki

düzenlemeler hazırlanmakta ve yürürlüğe konulmaktadır. Türkiye’de de bu gelişmelere paralel olarak benzer bir ulusal yasanın kabul edilmesi, iş dünyası ile bağlantılı insan hakları ihlallerinin ve çevre felaketlerinin önlenmesi bakımından önemli bir adım teşkil edecektir¹⁰¹.

- Türkiye yakın zamanda Paris İklim Anlaşması’nı onaylamıştır, ancak Türkiye’deki şirketlerin yeşil mutabakata hazır olup olmadıkları ciddi bir tartışma teşkil etmektedir¹⁰². Muhtemel bir bağlayıcı insan hakları durum tespiti yasası, Yeşil Mutabakat’ın gerekliliklerinin yerine getirilmesini de kolaylaştıracaktır.

- Sivil toplumun çevrenin korunması ve küresel iklim krizi ile mücadeledeki rolünün önemine dikkat çekilmelidir. Kaz Dağları olayının gösterdiği gibi başarılı bir sivil toplum hareketi, çevrenin korunmasında büyük bir misyon üstlenebilme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla, demokratik toplum düzeninin vazgeçilmez bir parçası olan sivil toplum kuruluşlarının, kamu ve özel kurumların faaliyetlerini takip ederek gerçekleştireceği denetim faaliyetleri (*watchdog*) aksaklıkların tespiti ve çözüm önerilerinin tartışılması bakımından dikkate değer bir işlev yürütebilecektir.

Son Notlar

- 1 Bu bilgi notu, çalışmanın kapsamının sınırlı olması sebebiyle, iş dünyası ve insan hakları perspektifinden çevrenin korunması konusunu ana hatlarıyla ele almayı ve güncel ve en öne çıkan sorunları yansıtmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, öncelikle çevrenin korunmasına ilişkin ulusal ve uluslararası mevzuat genel olarak incelenmiştir. Daha sonra, kamuoyunda ses getiren, güncel olaylar arasından seçilen çevresel meseleler değerlendirilmiştir.
Minerva İş Dünyası ve İnsan Hakları Derneği olarak, GSÜ Doktora Öğrencisi Betül Karagedik'e bu bilgi notunun hazırlık sürecinde sunduğu destek için teşekkür ederiz.
- 2 Betül Karagedik, Uluslararası Yatırım Hukukunda Yatırımcının İnsan Hakları Yükümlülüğü, 12 Levha Yayıncılık, Aralık 2021.
- 3 "Küresel karbon emisyonlarının üçte birinden 20 şirket sorumlu", 10 Ekim 2019, bkz. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50001565>, Erişim Tarihi: 02.03.2022.
- 4 "İklim krizi kapıdan girdi: Türkiye nasıl etkilenecek?", 16.08.2021, bkz. <https://www.cnnturk.com/turkiye/iklim-krizi-kapidan-girdi-turkiye-nasil-etkilenecek?-page=1>, Erişim Tarihi: 02.03.2021.
- 5 Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, "İnsan Hakları Eylem Planı ve Uygulama Takvimi", Nisan 2021, bkz. <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/1/dosya/insan-haklari-ep02-03-202115-14.pdf>, Erişim Tarihi: 12.02.2022.
- 6 BM İş Dünyası ve İnsan Haklarına İlişkin Yol Gösterici İlkeler, 2011, https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciples-businesshr_en.pdf.
- 7 Avrupa Yeşil Mutabakatı, Avrupa Komisyonu, 2019, see https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en.
- 8 "Yeşil Mutabakat Eylem Planı Yayımlandı", Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 16.07.2021, bkz. <https://ticaret.gov.tr/haberler/yesil-mutabakat-eylem-planı-yayımlandı>, Erişim Tarihi: 05.03.2022.
- 9 Paris Anlaşmasının İlişik Beyanla Birlikte Onaylanması Hakkında Karar, Karar Sayısı: 4618, RG 07.10.2021/ 31621.
- 10 "Paris Anlaşması", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, bkz. <https://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 05.03.2022.
- 11 "İklim Şurası 2022", bkz. <https://iklimsurasi.gov.tr/sayfa/süranin-amaci-ve-hedefleri>, Erişim Tarihi: 05.03.2022. İklim Şurası, Çevre ve Şehircilik Şurası ile Çalışma Gruplarının Oluşumu ve Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmeliğin hükümleri çerçevesinde düzenlenmektedir. Bkz. Çevre ve Şehircilik Bakanlığından, Çevre ve Şehircilik Şurası ile Çalışma Gruplarının Oluşumu ve Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik, RG 05.09.2012/ 28402.
- 12 Ahmet M. Güneş, "Uluslararası Çevre Hukuku Üzerine Bir İnceleme", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 70(1), 2012, s. 85.
- 13 ibid, s. 86.
- 14 Marc Pallemarts, "Stockholm'den Rio'ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım Mı?", Çeviren, Bülent Duru, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 52(1), 1997, s. 614.
- 15 Ahmet M. Güneş, "Uluslararası Çevre Hukuku Üzerine Bir İnceleme", s. 87.
- 16 ibid, s. 87-88.
- 17 ibid, s. 91. 1992 yılında kabul edilen İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 1997 yılında imzalanan Kyoto Protokolü ve 2015 yılında imzalanan Paris Anlaşması öne çıkan uluslararası belgeler arasındadır.
- 18 ibid, s. 98-102.
- 19 Daha ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Joseph E. Stiglitz, "Regulating Multinational Corporations: Towards Principles of Cross-Border Legal Frameworks in a Globalized World Balancing Rights with Responsibilities", American University International Law Review, 23(3), 2007.
- 20 Betül Karagedik, a.g.e., s. 18.
- 21 Birleşmiş Milletler, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development), <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>.
- 22 UNDP Türkiye, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>
- 23 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu", https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-Amaclari-Degerlendirme-Raporu_13_12_2019-WEB.pdf
- 24 Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Amaçlar, 13 İklim Eylemi, <https://www.kureselamaclar.org/amaclar/iklim-eylemi/>
- 25 Betül Karagedik, "Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda, Ulusötesi Şirketlerin ve Diğer Ticari Teşebbüslerin Faaliyetlerini Düzenleyen Hukukun Bağlayıcı Belge'nin İkinci Kez Gözden Geçirilmiş Taslağı'nın Türkçe Çevirisi ve Taslağa İlişkin Genel Bir Yorum", Public and Private Internatio-

- nal Law Bulletin, 41(2), 2021, s. 1042.
- 26** The Ten Principles of the UN Global Compact, bkz. <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>, Erişim Tarihi: 09.03.2022.
- 27** Bildirgenin İngilizce tam metni için bkz. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---multi/documents/publication/wcms_094386.pdf, Erişim Tarihi: 09.03.2022.
- 28** Rehber İlkelerin İngilizce tam metni için bkz. <https://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>, Erişim Tarihi: 09.03.2022.
- 29** Betül Karagedik, "Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda, Ulusötesi Şirketlerin ve Diğer Ticari Teşebbüslerin Faaliyetlerini Düzenleyen Hukukun Bağlayıcı Belge'nin İkinci Kez Gözden Geçirilmiş Taslağı'nın Türkçe Çevirisi ve Taslağa İlişkin Genel Bir Yorum", s. 1042.
- 30** United Nations (2011) UN Guiding Principles on Business and Human Rights Implementing the United Nations: "Protect, Respect and Remedy" Framework, HR/PUB/11/04.
- 31** ibid, art. 17.
- 32** ibid, art. 17.
- 33** Markus Krajewski, Kristel Tonstad, Franziska Wohltmann, "Mandatory Human Rights Due Diligence in Germany and Norway: Stepping, or Striding, in the Same Direction?", Business and Human Rights Journal, 6(3), 2021, s. 550.
- 34** European Commission (2022) Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937.
- 35** UNGA, Human Rights Council, 'Elaboration of an International Legally Binding Instrument on Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Respect to Human Rights' (2014) A/HRC/RES/26/9, para. 1.
- 36** Oktay Uygun, Devlet Teorisi, 4. Baskı, 12 Levha Yayıncılık, 2017, s. 506; UNGA, Human Rights Council, 'The human right to a clean, healthy and sustainable environment' (2021) A/HRC/RES/48/13, para. 1. Konuyla ilgili bir değerlendirme için ayrıca bkz. Cate Bonacini, Historic Recognition of a New Human Right and Response to Climate Harm, Center for International Environmental Law, 8 Ekim 2021, bkz. <https://www.ciel.org/news/historic-recognition-of-a-new-human-right-and-response-to-climate-harm/>, Erişim Tarihi: 21.03.2022.
- 37** İklim değişikliğinin kamu sağlığı üzerindeki etkisine dair Dünya Sağlık Örgütü'nün bir incelemesi için bkz. "Public Health and Environment", <https://www.who.int/data/gho/data/themes/public-health-and-environment>, Erişim Tarihi: 21.03.2022.
- 38** Final Declaration by the Georgian Presidency of the Committee of Ministers, Environmental Protection and Human Rights, High-Level Conference organised under the aegis of the Georgian Presidency of the Committee of Ministers, Strasbourg, 27 February 2020, bkz. <https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/final-declaration-by-the-presidency-of-the-committee-of-ministers>, Erişim Tarihi: 21.03.2022.
- 39** Open-ended intergovernmental working group on transnational corporations and other business enterprises with respect human rights, Third Revised Draft legally binding instrument to regulate, in international human rights law, the activities of transnational corporations and other business enterprises (2021), <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGTransCorp/Session6/LBI3rdDRAFT.pdf>, Erişim Tarihi: 02.03.2021, art. 1.2.
- 40** ibid, art. 6.4.
- 41** Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937, art. 1.
- 42** UN Guiding Principles on Business and Human Rights Implementing the United Nations: "Protect, Respect and Remedy" Framework, s. 29.
- 43** Third Revised Draft legally binding instrument to regulate, in international human rights law, the activities of transnational corporations and other business enterprises, s. 3, (PP12).
- 44** United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, Human Rights, Climate Change and Human Rights Key Messages, s. 8, bkz. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/ClimateChange/materials/KMBusiness.pdf>, Erişim Tarihi: 19.03.2021.
- 45** Recommendation CM/ Rec (2016)3 of the Committee of Ministers to member States on human rights and business, (Adopted by the Committee of Ministers on 2 March 2016 at the 1249th meeting of the Ministers' Deputies), paras. 69,70, bkz. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c1ad4, Erişim Tarihi: 21.03.2022..
- 46** Turkish Constitution of the Republic of Türkiye, see <https://www.anayasa.gov.tr/en/legislation/turkish-constitution>.
- 47** Environment Act of the Republic of Türkiye, see <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2872.pdf>.
- 48** Ali D. Ulusoy, "Çevre Kirlenmesinin Oluşmasından Sonraki Aşamada Medeni Hukuk, Ceza Hukuku ve İdare Hukuku Çözümlerine Genel Bir Bakış", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 43(1), 1993, s. 125.
- 49** Süheyla Suzan Alica, "Çevresel Etki Değerlendirmesinin Yargı Kararları

- Çerçevesinde İrdelenmesi", Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15(3), 2011, s. 97.
- 50 Çevre Kanunu, Kanun Numarası: 2872, Kabul Tarihi: 9.8.1983, RG 11.8.1983/18132.
- 51 Ahmet M. Güneş, Çevre Hukuku, 4. Baskı, Adalet Yayınları, 2021, s. 204-205.
- 52 Süheyla Suzan Alica, İdari Yargı Kararları Çerçevesinde 2872 Sayılı Çevre Kanunu ve İlgili Yönetmeliklerin Uygulanmasından Doğan Uyuşmazlıklar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimler Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2005, s. 220'den aktaran Ilgın Özkaya Özlüer, "İdari Yaptırımların Özellikleri ve Çevre Kanunu", Ankara Barosu Dergisi, Sayı.1, 2015, s. 167.
- 53 Bkz. Çevre Kanunu, madde 20.
- 54 Bkz. Çevre Kanunu, madde 2.
- 55 Türk Ceza Kanunu, Kanun Numarası: 5237, Kabul Tarihi: 26.09.2004, RG 12.10.2004/25611. Ayrıca Çevre Kanunu'nun 26. maddesinde de çevre ile ilgili suçlara ilişkin bir düzenleme yapılmıştır.
- 56 Ahmet M. Güneş, Çevre Hukuku, s. 262.
- 57 Nur Centel, "Ceza Hukukunda Tüzel Kişilerin Sorumluluğu -Şirketler Hakkında Yaptırım Uygulanması-", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65(4), 2016, s. 3314.
- 58 ibid.
- 59 ibid, s. 3319.
- 60 Onur Özcan, "Çevre Suçlarında Şirketlerin Cezai Sorumluluğu", Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 131.
- 61 ibid, s. 133.
- 62 ibid, s. 113-134.
- 63 ibid, s. 134.
- 64 Ahmet M. Güneş, Çevre Hukuku, s. 314.
- 65 "Kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamalar kirlenme veya bozulmaya neden olan taraflardan karşılanır. Kirlenmenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirlenetenden tahsil edilir."
- 66 Hasan Demir, Çevreyi Kirlenenin Hukuki Sorumluluğu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011, s. 127.
- 67 ibid, s. 83.
- 68 ibid.
- 69 Ahmet M. Güneş, Çevre Hukuku, s. 314.
- 70 ibid, s. 324-325.
- 71 ibid, s. 325.
- 72 Türk Borçlar Kanunu, Kanun Numarası: 6098, Kabul Tarihi: 11.1.2011, RG 4.2.2011/27836.
- 73 Ahmet M. Güneş, Çevre Hukuku, s. 326.
- 74 "Kaz Dağları Yöresi'nde Madencilik", Tema Vakfı, Nisan 2020, bkz. <https://www.tema.org.tr/basin-odasi/basin-bultenleri/kaz-daglari-yoresinde-madencilik-raporu>, Erişim Tarihi: 04.03.2021.
- 75 Kaz Dağları Kronolojisi, bkz. <https://www.kazdaglariistanbul.org/kaz-daglarinda-kronolojisi/>, Erişim Tarihi: 19.02.2022.
- 76 ibid.
- 77 ibid.
- 78 ibid; "Kaz Dağları'nda Kaç Ağaç Kesildi", İstanbul BİA Haber Merkezi, 6 Ağustos 2019, bkz. <https://m.bianet.org/bianet/cevre/211360-kaz-daglari-nda-kac-agac-kesildi>, Erişim Tarihi: 19.02.2022.
- 79 Kaz Dağları Kronolojisi, bkz. <https://www.kazdaglariistanbul.org/kaz-daglarinda-kronolojisi/>, Erişim Tarihi: 19.02.2022.
- 80 Merkezi Kanada'da olan ilgili şirket, Hollanda'daki iştirakleri aracılığıyla Türkiye aleyhine dava açmıştır. Ticaret sicili kayıtlarına göre ilgili çok uluslu maden şirketinin yerli iştiraki olan şirket, 2018 yılında, Kanada uyuşundan Hollanda uyuşuna geçmiştir. Bu sayede Türkiye ve Hollanda arasındaki ikili yatırım anlaşmasına dayanılarak tahkim süreci başlatılabilmıştır.
- 81 "Alamos Gold Announces US\$1 Billion Investment Treaty Claim Against the Republic of Turkey", 20 Nisan 2021, bkz. <https://www.alamosgold.com/news-and-events/news/news-details/2021/Alamos-Gold-Announces-US1-Billion-Investment-Treaty-Claim-Against-the-Republic-of-Turkey/default.aspx>, Erişim Tarihi: 04.03.2022; Alamos Gold Holdings Coöperatief U.A. and Alamos Gold Holdings BV. v. Republic of Turkey, ICSID Case No. ARB/21/33, bkz. <https://icsid.worldbank.org/cases/case-data-base/case-detail?CaseNo=ARB/21/33>, Erişim Tarihi: 04.03.2022.
- 82 Betül Karagedik, Uluslararası Yatırım Hukukunda Yatırımcının İnsan Hakları Yükümlülüğü, s. 43.
- 83 ibid, s. 144.
- 84 Eco Oro Minerals Corp. v. Republic of Colombia, ICSID Case No. ARB/16/41, Partial Dissent Of Professor Philippe Sands Qc, 9 September 2021, para. 28.
- 85 ibid.
- 86 "Zonguldak'ta Kömür Endüstrisinin Halk Sağlığı ve Çevre Üzerindeki Etkisinin Analizi", Yazar: Dr. Tuğba Ağaçaayak, Katkıda Bulunan: Onur Akgül, Haziran 2021, Greenpeace, bkz. https://www.greenpeace.org/static/planet4-turkey-stateless/2021/07/46a82f2e-cevreraporuzonguldak_05.07.pdf, Erişim Tarihi: 04.03.2022, s. 35.

- 87 "Zonguldak: Koronavirüs Döneminin '+1' Kenti", Video- Haber: Ege Tatlıcı, Mahmut Hamsici, 29 Mayıs 2020, bkz. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52857040>, Erişim Tarihi: 19.02.2022.
- 88 "Maden Yönetmeliği'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik", Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, RG 01.03.2022/31765.
- 89 ibid.
- 90 "Zeytinlikler İçin Gözler Yargıya Çevrildi", Yıldız Yazıcıoğlu, 3 Mart 2022, bkz. <https://www.amerikaninsesi.com/a/zeytinlikler-icin-gozler-yargiya-cevrildi/6468558.html>, Erişim Tarihi: 05.03.2022.
- 91 "Ömürlük Zeytin Alanlarının, Sınırlı Maden Temini için Müdahaleye Açılması Hukuk Dışıdır", Türkiye Barolar Birliği, 03.03.2022, bkz. <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/omurluk-zeytin-alanlarinin-sinirli-maden-temini-icin-mudahaleye-acilmasi-hukuk-disidir-82422>, Erişim Tarihi: 05.03.2022.
- 92 Zeytinciliğin İslahı ve Yabancılarının Açılıştırılması Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 3573, Kabul Tarihi: 26.01.1939, RG 0702.1939/4126.
- 93 "Zeytinliklere Yargı Kalkanı" (Judicial Shield for Olive Groves), Gökay Başcan, 29.04.2022 <https://www.birgun.net/haber/zeytinliklere-yargi-kalkani-385995>. *Date of Access: 05.08.2022.*
- 94 "Zeytinlikler İçin Gözler Yargıya Çevrildi", Yıldız Yazıcıoğlu, 3 Mart 2022, bkz. <https://www.amerikaninsesi.com/a/zeytinlikler-icin-gozler-yargiya-cevrildi/6468558.html>, Erişim Tarihi: 05.03.2022.
- 95 "Madalyonun tek yüzü: İklim krizi ve 2021 Türkiye orman yangınları", Onur Akgül, 13 Ağustos 2021, bkz. <https://www.greenpeace.org/turkey/blog/madalyonun-tek-yuzu-iklim-krizi-ve-2021-turkiye-orman-yaniginlari/>, Erişim Tarihi: 05.03.2022.
- 96 "Temmuz-Ağustos 2021 Orman Yangınları Değerlendirme Raporu", Türk Tabipleri Birliği, 10.01.2022, bkz. https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=760386a0-7204-11ec-a-83c-469e4684c346, Erişim Tarihi: 05.03.2022.
- 97 ibid.
- 98 "Bilirkişi Sinpaş Projesine "ÇED Gerekli Değil Kararı Uygun Değil" Dedi", Beritan Yücel, bkz. <http://www.muglagazetesi.com.tr/bilirkisi-sinpas-projesine-ced-gerekli-degil-karari-uygun-degil-dedi.html>, Erişim Tarihi: 05.03.2022.
- 99 ibid.
- 100 ibid.
- 101 Betül Karagedik, "Elephant in the room: Code-29 and the need for mandatory human rights due diligence in Turkey", 31.08.2021, bkz. <https://www.business-humanrights.org/en/blog/elephant-in-the-room-code-29-and-the-need-for-mandatory-human-rights-due-diligence-in-turkey/>, Erişim Tarihi: 19.02.2022.
- 102 "Türkiye'de şirketler Yeşil Mutabakat'a hazır mı?", Aram Ekin Duran, 29.10.2021, bkz. <https://www.dw.com/tr/turkiyede-sirketler-yesil-mutabakata-hazir-mi/a-59669453>, Erişim Tarihi: 19.02.2022.

www.minervabhr.org - team@minervabhr.org